

ACC. N:R M. 11882: /.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUNDOm vädjning, och slipning av liar.

Då en ny lie skulle tagas i bruk skulle den först grovslipas. Detta skedde på en särskild slipsten, vanligen uthuggen av en gammal gråsten som tidigare tjänstgjort som kvarnsten. Dylika slipstenar kallades "rivare". De ägdes ej av bönder i allmänhet. I dessa trakter brukade bönderna använda en rivare som tillhörde Nils Petter Andersson i Rönneskulls kopparmölla vid Stidsvig. Att använda denna slipsten kostade tio öre per lie, och det var mycket pengar på den tiden. Slipstenen drogs för hand och därför fick man ta en nabo med som drog stenen. Slipningen kunde ta en timmes tid. Senare förekom rivare som var gjorda av gjutna stenar.

För finslipning av liar användes en vanlig slipsten hemma på stället. Sådana stenar har förekommit så länge jag vet.

Lien skulle ej bara slipas utan även vädjas. Vädjestenen som användes kallades i dessa trakter "skua". Den köptes vanligen på Åby marknad och var av Ölandssandsten. Till vädjningen hörde även en "vädjeho". Den var tillverkad av en trästock, ca. 1 1/4 aln lång, som utholkats. Den var försedd med en grep och medfördes ute på vångarna. Vanligen hade man även en spann med sig varmed man kunde hämta vatten i en å eller bäck och fylla i hoen. Väd-

jehoen satte man under en skuggig buske om man vädjade ute på vängen. Var man hemma låg man gärna under ett vårdträd på gårdspaltsen och vädjade. Man vädjade alltid på kvällen så att man var färdig tidigt på morgonen att gå till höstnaden. Det tog ungefär en kvart att vädja. - Den s.k. brynetavlan som uppptecknaren efterfrågade var okänd här, men sagesmannen kände den från hantverkarnas verkstäder.

Ute på vängen fick man även stryka lien med "strykspån". Denna var ca. en aln lång. Man köpte den ofta på marknad och den brukade kosta 25 öre. Då var skaftet svarvat, men spånen var ej sandad.

Ofta gjorde man även själv strykspånen. Al var bästa träslaget.

~~När~~ När strykspånen var tillverkad tjärade man den med trätjära.

Därefter smorde man den med en klick smör eller flott. Därvid användes vanligen flottet av svinakörtlar och det som ej dugde att äta. Sedan skulle strykspånen sandas. Sand köpte man på marknaden. Det var sandstensflis från Öland. Man fick själv finfördela den. Detta skedde genom att man nabbade och gned flisen med huvudet av en yxa på en gråsten. Sedan samlades sanden upp med en hönsafjär och siktades slutligen i en fin mjölsikt. Sedan lade man sanden i en sandho. Den var av samma utseende som den ovan beskrivna vädjehoen, endast något mindre. När man nu skulle sanda strykspånen

höll man spånen över sandhoen och tog med en knivsudd sand i hoen och strök på strykspånen. Det fastnade då i tjäran och smöret. Det skulle förstås gnidas in. Den sand som blev över rann ner i sandhoen och därigenom gick ingen sand tillspillo. Sandningen brukade ske tre gånger om dagen, på morgonen, vid davre och på middagen. Men man kunde också sanda strykspånen ~~huru~~ ute på vången. - De nuvarande spånen som man köper och som har fin glasskärv har förekommit här ungefär sedan 1930. Strykspånen satte man fast på lieskaftet i en eller två läderstroppar. Somliga bar den i handen när de höstade. Vädjning och strykning fick man lära sig i 13 - 14 års åldern då man började hösta. Många skar sej i fingrarna när de strök lien. Innan man hade blivit så gammal att man fick börja hösta fick man följa med fruntimmerna med höstabören.

Om liar.

Liar köpte man vanligen på marknaden, t.ex. på Åby marknad, senare även på junimarknaden i Örkelljunga. Man köpte alltid så att man hade liar på förslag. De kostade 2 - 3 kronor. stycket. En typ liar som var mycket bra var Holmaliarna som gjordes i Hjärnarp. Lejonliar och kronliar var även bra, men jag vet ej var de var gjorda. Liarna var av olika storlekar. "Halvfemte kvarter" (fyra kvarter är en aln) användes mest i steniga marker för gräshöstnad. För säd använde man "halv-

sjätte " och " halvsjunde" kvarter. En ny lie skulle man alltid slita ut i rågen först. Där det var stenigt hade man alltså korta liar. Till änggräs hade man alltid halvslitna liar. En fabrikslie kan man ej slå gräs med. Men nu höstar man ej gräs.

Lieskaft köpte man av slöjdare. En känd sådan var Kristersson i Vedby, men även Rydmark i Rya. De såldes på marknader. "Knaggaskaft" användes till gräs. De hade två knaggar, som var gjorda av krokiga trädgrenar. "Rompeskaft" användes till säd. När man skulle meja säd använde man "mejre" som sattes fast på lien. Den bestod av tre pin-
nar, vanligen av boke, medan bågen upp till lieskaftet var gjord av sälg, eller ask. Mejre tillverkade man alltid själv. De användes endast när man mejade havre. Då man mejade föll säden utåt mot det tidigare huggna. Rågen däremot lades i skår d.v.s. in mot det ohuggna.

Om höstning.

Hösten kunde vara 4 - 6 veckor. Den började efter midsommar. Då höstade man först "egrorna". I början av juli skedde ängshöstnaden. Man skulle ha avhöstat till sjusovaredagen, det var en regel. De som ej hade avhöstat till Bertil kallades "bagasare". Om man inte hade avhöstat till Bertil "så sked Bertil i gräsed" och om man inte hade hösten klar till Mickel "så kommer Mickel å pissar i ed mä". Höstningen utfördes vanligen av drängar och dagsverkare. Släbönderna kom

till Åbo marknad i mitten av juni månad. Man stadde från Mickeli till Mickeli. Drängarna fick nog en tia i städjeping. Alla torpare skulle hösta vissa dagar och alla småbrukare gick till gårdarna och höstade. (Med gård menas här närmast säteri, eller stor gård med inspektör. En vanlig bondgård kallas ställe). Även fruntimmer kunde hösta. Höstefolket hade själv mat med sig: grovt bröd, smör och en äggakaga samt en flaska drickablanning. Man har maten i en gammal kalvskinnspåse. Jag har en sådan någonstans. Den ser ut som en vanlig påse eller säck. Den snördes i hop vid "munnen" som vi kallade det och bars i ett snöre på ryggen. Käpp i handen hade alltid dagsverkaren. Man hade träsko på fötterna, inga strumpor, hemmavävda linnekläder. Höstasärk hade fruntimmerna. De gick nedanför knäna och hade halva ärmar. De gick ofta bara i särken, och hade ett kläde på huvudet. Karlarna hade en 25- öres "båsa hatt" (halmhatt) på huvudet. Det var svalt och lätt att bära.

Vid femtiden skulle man vara i vängen. Om man var nära hemmet gick man hem till middag mellan kl 12 och 2. Sen man ätit sov man middag i loggolvet e..er ute under ett trä. Möattan vid 4-tiden åt man ute i vängen. Det var fläsk och äggakaga. När man högg delade man upp vängen så att var karl fick sin "rygg". Det var vanligen "fem eller sexfammaryggar". Så "skeades" höstakarlarna d.v.s. högg i kapp. Var och en hade sitt fruntimmer som tog upp. Somliga hösta-

ACC. N:R M11882:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

re kom ej undan utan fruntimmerna tog och slog dem om benen med "negerna". Ibland fick höstekarlarerna beting och kunde gå hem när de var färdiga. Men vanligen höll man på till klockan 7 om kvällen. Där var mycket "sköj" när de hösta. "Där huggs inga skuggaris" d. v. s. man sparade ej på grova ord. Så nöjsade man med fruntimmerna då som nu.

Den sista negen kallades "haren". Den som blev i tur att hösta den tog den genast under armen och bär hem den och gömde den. Det bröd som stod på julbordet skulle ej dukas av julafton. Det gömdes och gavs hästarna då de spändes för när man skulle ut och våra. Man bröt sönder det och gav kreaturen. Var det för hårt immades det eller bakades om.

När man höstat säden skulle den travas. En trave bestod av tolv par negar. En halv trave bestod av sex par. Man skulle helst sätta travarna i snörrätta rader. Travningen skötte karlarna, men först på kvällen sedan fruntimmerna gått hem för att sköta sina sysslor. Man kunde gå och sätta upp negar i månasken. När man tog upp för hand blev negerna alltid mindre än när man tog upp med räfsa. Vid kort havre fick man sno banden. Man lade då topparna i hopa och snodde med armen. Man tog en "säafette" i var näve. Hade man råg tog man bara en säafette under negen och band. Korn band man alltid med fettar av uttröskad råg som man tog med ut i vången.

ACC. N:R

M.11882:6a.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Krakning av säd förekom aldrig förr. Det började först för omkring 40 år sedan. Den förste jag vet som krakade säd var i dessa trakter Daniel Nilsson på Ingelborrarp I. Man använde grova stänger, ungefär fyra alnar höga och borrade fast träpinnar i dem. Negerna hängdes i banden. För ungefär 20 år sedan började man med spikkrakar. Det är numera mycket vanligt. Hässjor för hö förekom tidigare aldrig heller. De första hässjorna kom för 20 - 30 år sedan. - Heltravar sätter man numera aldrig, det är alldeles omodernt. Man brukar i stället halvtravar om 6 par. Det torkar mycket lättare med halvtravar.

Inkörning av säd.

När man körde i ängshö använde man "karett", som bestod av framgavel, bakgavel och sidostycken. När man körde in säd använde man antingen "rönahäckar" eller "sveahäckar". Rönarna var de två självböjda trädgrenar fram och bak i vagnen i vilka häckastängarna fastsattes. Mellan häckastängarna och vagnsbotten kunde man antingen ha pinnar eller bräder. Somliga lade ett lakan i botten på vagnen för att säden ej skulle "drösla". När man läste säden började man framme och ladde negerna med topparna inåt och roten ut. Därefter lade man mitt över de två negraderna en ny rad som band de övriga. Den lösa säden kallades "slave" och rävsades ihop med riva. Den lades också mellan negraderna i vagnen för att binda säden. Man måste nämligen läsa ett sädeslass väl. Den som åkte av ett säalass skulle bjuda ett halvt stop. När man körde ut på nytt sopade man av dröslasäen med en "limme" (kvast). Folk tog noga vara på axen på vångarna. Fattiga gick sedan och plockade på fälten. Det hade de lov till. Ingen förbjöd det. De hade säden till höns. Men även gåsaflockar "stobbagäss" gick ute på fälten och åt upp dröslasäen.

Den som fick först inhöstat var den "ligaste" (bäste). Den som fortast kom hem från julottan i Ö.Ljungby kyrka skulle fortast få av höstat. Somliga sprang därför innan mässan var slut

ACC. N:R M. 11882:8.

När man kört in säden och fått inhöstat hölls höstagille. Det var på gårdarna. Man åt och söp och dansade på loggolvet. På torpen hade man ibland bytehjälp, så att torparna hjälpte vandra. När dessa fick inhöstat hade man kaffe och kakor.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Om taktäckning med halm.Svar på LUF 62.

- 1) Halmtak finns, men ej vasstak.
- 2) Taken var bundna med "tillinga" och "rafta". Tillingarna var av björke, ca. $1\frac{1}{2}$ aln långa. De "sniddes" först, men några toppkvis-
tar lämnades kvar. Sedan skrapades tillingarna med ryggen av en
täljekniv för att kunna vridas. Man skulle då man spetsade grov-
ändan av tillingen endast behöva ta tre snitt. Tillingarna kosta-
de 25 öre hundradet. De kunde göras när som helst! men ån tillver-
kade dem gärna på vintern då man hade gott om tid. Men då fick
man först lägga dem i blöt.
- 4) Det är numera ej många %. Man lägger numera aldrig ett halmtak på
en nybyggnad. Det är endast vid lagning av gamla tak och då man
vill göra efter gammalt vis.
- 5) Ja, de kallas "rafta". Hassel är bäst. De skall vara raka och så
långa som möjligt.
- 6) Vi använde ej fortlöpande söm.
- 7) Först lägges "skunken" eller takskägget. Man använder då en sär-
skild bräda som kallas "skunken" eller takbräda för att den skall
hålla skägget. Så börjar man binda halmen på första läktet ovan-

för brädan. Fanns ej skunkbrädan skulle halmen falla ner. Det brukade vara 10 - 12 tum mellan vart läkte. Så fortsatte man band för band uppåt. Halmen jämnades med nävarna.

- 8) Man använde en "täckestie", bestående av två fyrkantiga åsar, 10-12 alnar långa, förenade med träpinnar eller senare järnspolar. Ca 12 tum mellan åsarna. Stien bands fast i rep över översta sparränden och så hade man en stege vid änden på takåsarna på vilken man bar upp halmen. - Vid skärning av halmen på taket använde man en bräda, räfflad på undersidan, kallad "vräga". Som knivar använde man goda liar, som högs av och ~~satt~~ påsattes träskäft. Liarna var ungefär 6 tum långa utan träskäft. Man hade sand och strök liarna eller knivarna med precis som ovan beskrivet är hur man strök liar vid höstning. Man började skära där uppe och skar nerför och flyttade vrägan för vart snitt. Takskägget skars efter snöre. Den skars med en särskild lång kniv. När takskägget var skuret skulle det böstas i underkanten så att det blev jämnt. Så var ett "stie" färdigt. - Läkten klyvdes för hand. Därtill användes helst grane. Läktena fästes med trätappar och klövs med tråkil. Därunder fick man vända läktena så att de skulle bli jämnt kluvna. När skenan var klyvd yxades den till med en bredyxa.

- 11) Nej.

- 12) Halmen tröskades först med pleijel. Sedan repades den med lång-halmsrepa på logen. En dylik ägde sagesmannen. Den var 40 cm. lång. hade sex tänder, som var nedtappade i det vågräta stycket. Tänderna var 22 cm höga. Efter repningen skars rågen i roten. Då man skar tog man rågen i ett stort knippe mellan benen. En kärve skulle aldrig väga mindre än ett pund, d.v.s. $8\frac{1}{2}$ kilo.
- 13) Ja, men då användes ståltråd och då kan man täcka både med och utan raft. Då använder man en "skotta" (skyttel) som man virar tråden på. Den som stäcker stäcker in skottan och en pojke står eller ligger inne på hanaspännet och sticker ut den.
- 14) Taket ryggas med halm eller ljung samt "ryggakläppa", d.v.s. två trän om $1\frac{1}{2}$ alns längd sim korsas och förenas med en tränagel. När taket skulle vara riktigt fint ryggades i stället med mos-sa som man tog på stenar i skogen. De bars upp på taket i korgar. Man började rygga där halmen slutade och klappade ihop mos-san ordentligt. Somliga blandade sand och jord i för att det skulle hålla bättre. Men ryggningen blåste ofta av. Men det var det grannaste en kunde se på en gård.
- 15) Vanligen tre, varav den ene stack upp halmen. Täckarna hade ackord per aln. De kunde tjäna 5 kr per dag. Täckarbete var dyrare betalt än något annat. En jämnade halmen, den andre band tillingar-

ACC. N:R M.11882:12.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

na och den tredje bar upp kärvarna. Han tog dem i en grep och bar grepen på axeln. Tillingarna kastades upp i buntor. Att bära upp halmen var mycket frestande för ryggen.

- 16) Ja, de gamle borrhade alltid. Men de tyckte senare det var besvärligt och band därför en tilling vid utsprånget.
- 17) På läkte, men ejnsågade, ty de skär av tillingarna. De skulle vara klyvda av rundträ som tidigare beskrivits.
- 18) Ja.
- 19) ---
- 20) Sagesmannen började vid 11½ 12 års ålder att vara med om taktäckning och flera gånger senare, särskilt vid Skoghuset i Bjärsgård, Gråmanstorps sn. Men de förhållanden som här skildras gäller lika mycket, Ö. Ljungby, Rya och Örkelljunga socknar.

Om svamp. Svar på Luf 74.

Röksvamp eller "päsesvamp", som den kallades användes till medicin för kreatur mot blodhalning. Man samlade svampen så fort man såg den i påsar. Påsarna förvarades på en torr plats, vanligen kökshyllan. När svampen skulle användas soppades den itu i kärn- eller surmjölk och hällades på en flaska, samt gavs därefter kreaturen. Särskilt ungkreatur fick lätt blodhalning av fästingar då de gick ute på bete. - En annan slags svampar som plockades var flugsvampar. Man tog och strödde socker på dem och lade dem på en tallrik. När flugorna kom och åt därav dog de. - Trädsvamp plockade man och använde till prydnadshyllor i stugan.

Svampar gagnades ej i min tid till människoföda. Svamp var ingenting att äta. Jag har aldrig smakat svamp. Men man visste noga vilka som var giftiga. - Om korna kom åt svampen trodde man att mjölken löpte. Korna blev lösa i magen, och mjölken kunde levra sig. Då gav man dem "löbestock" en växt.

Att man åt hästkött var sällsynt. Den som slakta hästar, rackaren fick aldrig komma längre in i stugan än till den första bjälken. - Kalvkött var omtyckt. Man sålde det fjärdingsvis. När någon hade slaktat kom ofta näborna och ville köpa en fjärding.

Om lih

Hörens skulle sås på Linnéa. När den var färdig skulle den "röskas" d.v.s. dragas upp med roten när kneblen (fröhusen) var mogna. Den skulle sedan sättas i travar om 12 par. Negerna var bara så små att man kunde gripa om dem. Så stod de och torkade och sedan tog man in dem på logen och repade hören med hörarepa. En sat t på var ända på brädan och repade kneblen av. Sedan togs hören samman i buntor, som bands med halmband. Linet skulle så rötas. Det breddes på en äng och rötades där. Mor gick sedan en dag ut och provade hören. Den kunde ligga till oktober och rötas. Ju fuktigare väder, desto förr blev hören rötad. Sedan skulle den brytas. Det skedde oftast vid ett öppet brydehåll i en backakant. Hålan var ca. 11/2 aln djup och väggarna var upplavade som ett stengärde eller som en backstuga i miniatyr. Så lades allestänger (alstänger) över hålan på längden och i hålan eldades med vedknutor och torv. Men man fick ej elda med ris ty det var för eldfängt. Så stod fruntimrerna ovanpå och passade så att ej hören tog eld. Brydekarlarna stod ett stycke ifrån. När hören var torr, efter 5 - 10 minuter skulle den "krösas" (krossas). Det skedde med bröda, och gjordes alltid ute vid brydehålan. Sen tog man en finare bröda. Det var ett strängt arbete, och det var oftast karlarna som bröt. Hören stoppades sedan i säckar och vreds ihop i "fettar" med en knut. Sen

skulle hören skäktas. Detta skedde ofta hemma i torvhuset. När man skäktade hade fruntimmerna en säck över huvudet. Allt som höggs av kallades skättefall, och det som blev igen kallades lockar. De senare bands i en lockakrans, medan skättefallet lades i säckar. Skättefallet kaddades och lades i en höraklynga (självväxt). Det användes sedan till grova arbetsskjortor, medan det garn som spanns av lockarna var mycket fint. - När linbrytningen var slut höll man brydegille och då hade man själv mat med sig. Kardegille hölls äve², men det var bara fruntimmer som var med. De hölls på ställena. Då sjöngs kardevisor. En börjar så här:

En sed från forna dagar på landet alltid är

att kardegille göra, och bjuda bygdens flickor och alla käringar som komma för att kadda från kväll till ljusa dag.

När linet var spunnet och vävt skulle det blekas. Vid Össjö gård skulle alltid torparna turas om att vakta bleken. Den skulle ligga ute natt och dag. Detta var för att ingen skulle stjäla den. Hemma tog vi in bleken på kvällen och lade ut den på morgonen.

Om bi och biskötsel. Sagesmannen är stor biodlare. Bina är hans största intresse. Han berättar bl.a. att han blir fri från sin svåra värk när bina börjar sticka honom. Hela sommaren är han fri från värken. Bi husen står i "haven" alldeles invid gården.

Förr fanns det bi vid vart ställe, men det var halmkupor man hade. En skollärare Grankvist i Vedby socken var föregångsman med bihus. Jag gjorde själv mitt första bihus omkring 1900. Tidigare hade jag tillverkat halmkupor. Man använde därvid ett "fjelehorn" (ett avsågat kohorn på 2 tums längd med olika grovlek) varigenom halmen trädde. Alla vippor togs av. För att bandet skulle bli stark fogade man in nya halmstrån efter hand, så att det aldrig blev någon tvär skarv.

När man hittade bin i skogen tog man hem dem. Det var vanligtvis när man fällde träd om vintern. Man bädda ner bina i ris. Ofta satte bina sig i hackspettshål. Hemma knöt somliga in bina i ett lakan eller kläde och hände detta på loftet. Så fick det hänga där till våren. Bina sitter stilla i mörker, men när solen värmer vaknar de.

När bina svärmar slog somliga vatten på bina. De hade en spann vatten med sig och slog med en slev för att bina ej skulle flyga för högt. Somliga larmade med pannejärn för att bina skulle sätta sig och ej flyga. Detta var vidskepligt.

Bina flyger med vind och söker lä när de svärmar. Men tas de då ej sätter de sig ofta i väggar. De samlas i en buske för att övertyga sig om att visen är med. Tas de ej där rymmer de och söker sig en bostad.

7/
ACC. N:R

M. 11882:17.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Sätter de sig så att man kan skaka dem tar man dem i kupan. Men sätter de sig på en stam får man ta en slev och ösa ner dem. Det är bäst att ta en säck över kupan och sedan vända kupa upp och ner då de klyngar ihop sig. De har då en särskild ton.

De som har hälftenbi skall alltid vara sams. Blev de ej överens, skulle det ej turas med bina nästa år. Förr stal de bi också. De tog halmkupan med sig.

Så snart det var lik på ett ställe tog de och lyfta på bikuporna och tog under flusterbrädan. Så dog bina. Det slår aldrig fel.

18/
ACC. N:R M.11882:18.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Påsk seder.

Under dyrmeldagarna skulle spinnrocken ut och bakdonen tagas in. Greslan skulle tagas in och likaså kvastarna. Onsdag middag började dyrmeldagarna. Veckodagarna i påskveckan kallades: frimånda, pannekagetisda, dyrmelonsda, skärtorsda, långfreda och påskalörda.

Påskmorgonen skulle de ut och väga hönsen innan solen gick upp så att ej räven skulle ta dem. Somliga lade en vädjesten i spisen för att skydda hönsen för räv och hög.

På påskmorgonen var man ute och skulle skjuta ner häxor. De kom som skator.

Vädermärken.

Sånt vädret var Kristi Himmelsfärdsdag så skulle sommaren bli. Om det rimmar i advent så blir det regn sex månader därefter. Som juldagarna var skulle månaderna bli.

Om rallare.

Rallarna som byggde Skåne-Smålands järnväg var mest Blekingar. De var mycket snälla och brukade inte bråka. Men när de fått avlöning gick de till Klippan och fyllde sig. När de arbetade på banan och kom till ett område som var inom en bondes mark bjöd han på kaffe och när de kom till en ny bonde så bjöd han. Men en gång vet jag att rallarna blev arga. Det var själva nämndemannen Peter Pauls Augusta i Ö.Ljungby. (Vid ev. publicering bör namnet ej utsättas). Hon var nere och handlade i handelsboden och nämnde någonting om att det var så otäckt att gå hem för där var så många "rallebusar". Detta hörde någon av rallarna som också var nere i boden för att köpa snus. När hon kom ut om boddörren stod där flera andra rallare och passade på henne. Så tvingade de henne att hnder hela vägen hem säga dessa ord: "Rallebuse opp och rallebuse ner, allri ska ja säja rallebuse mer."